

แนะนำครูภาษาไทย พระสารประเสริฐ

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เป็นบุตรของหลวงพิพิธวิวัชการ (เทียน) กับ นางสาวน เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ณ ถนนตรีเพชร ตำบลตรีเพชร อำเภอพาดูร์ดี กรุงเทพฯ

เมื่ออายุ ๘ ปี ได้เรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาได้ไปเข้าโรงเรียนฝึกหัดราชการพลเรือนมหาดไทยในพระบรมมหาราชวังจนจบชั้น ๖ ในระหว่างที่เรียนชั้น ๖ โรงเรียนได้ย้ายไปอยู่วังหน้าและเรียกชื่อว่าโรงเรียนมัธยมศึกษาสวนกุหลาบ เมื่ออายุ ๑๕ ปี สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์เป็นรุ่นแรกในสยาม

ในวัยเยาว์ พระสารประเสริฐเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก ทุกวันอุโบสถจะร่วมกับบิดาถวายสังฆทานแล้วรับอุโบสถศีล ฟังเทศน์ และถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้า เมื่ออายุ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนแปด ขึ้น ๑๑ ค่ำ และเรียนบาลีไวยากรณ์จนได้เปรียญ ๗ ประโยค ขณะที่เราเรียนทางปริยัติธรรมท่านได้ช่วยสอนหนังสือและรับเป็นครูใหญ่โรงเรียนภาษาบาลี วัดเทพศิรินทราวาส ระหว่างที่บวชอยู่นั้นท่านได้ศึกษาภาษาสันสกฤตด้วยตนเองและหัดแปลพระราชนิพนธ์ **พระนลคำหลวง** ต่อมาในปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่านได้ลาสิกขา รวมเวลาที่บวชอยู่ ๑๕ ปี

เมื่อลาสิกขาแล้ว ท่านเริ่มทำงานที่โรงพิมพ์ไท ถนนรองเมือง

พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เข้ารับราชการเป็นอนุศาสนาจารย์ประจำกรมตำรวจ กระทรวงกลาโหม

พ.ศ. ๒๔๖๕ พระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นได้ขอตัวท่านไปรับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ในตำแหน่งผู้ช่วยแผนกอภิธานสยามในกรมตำรวจ

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **หลวงธรรมาภิธาน** วิทยะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง **มัทนพารา** จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงธรรมาภิธานไปรับราชการใกล้ชิด โดยมีหน้าที่ถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์และตามเสด็จพระราชดำเนินไปอยู่ที่มฤคทายวันด้วย เมื่อเสร็จหน้าที่ตามเสด็จแล้ว หลวงธรรมาภิธานก็กลับมารับราชการในกรมตำรวจตามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๙ กรมราชเลขาธิการขอย้ายหลวงธรรมาภิธานไปรับราชการในกรมนั้นในตำแหน่งปลัดกรมพระอาลักษณ์ มีหน้าที่ร่างประกาศกระแสพระบรมราชโองการและงานที่เกี่ยวกับหนังสือในภาษาไทย บาลี สันสกฤต เทวนาครี สิงหล และคิดตั้งชื่อรวมทั้งถวายความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ต่าง ๆ อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการในงานพระราชพิธีต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระสารประเสริฐ** ท่านรับราชการในตำแหน่งปลัดกรมพระอาลักษณ์จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้ย้ายไปทำงานที่กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) และไปสอนภาษาบาลีและภาษาไทยที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นประจำจนถึงแก่กรรม นอกจากนี้ท่านยังได้ร่วมช่วยงานด้านพิธีไทยสมัยก่อน และถวายความเห็นต่าง ๆ แก่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเป็นการส่วนพระองค์ด้วย

พระสารประเสริฐ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้ถ้อยคำ มีความรอบรู้ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี และยังรู้ภาษาสิงหลอีกด้วย เมื่อท่านไม่เห็นด้วยกับใครในเรื่องใดแล้วท่านก็จะโต้แย้งอย่าง **“หัวชนกำแพง”** ที่เดียว ความรอบรู้ของท่านนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป แม้แต่พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรซึ่งเป็นองค์ประธานการประชุมชำระปทานุกรม เคยตรัสว่า **“ผมไม่ถ้อเพราะพระสารประเสริฐเป็นคน ‘ขลังวิชา’”**

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธน) เพื่อนรักของพระสารประเสริฐ ได้กล่าวยกย่องชมเชยท่านไว้ว่า

“ท่านที่เคยอ่านหนังสือที่พระสารประเสริฐแต่ง ถ้าท่านเป็นนักเลงหนังสือก็ต้องรับรองว่าพระสารประเสริฐแต่งดีนัก ใช้ถ้อยคำน้อยแต่ว่าได้ข้อความมากและชัดเจนเป็นภาษาไทยแท้สมบูรณ์ทั้งหลักของภาษาและถ้อยคำ ถ้าว่าทางหลักศิลปะและวรรณคดีของชาวตะวันตก พระสารประเสริฐก็เป็นนัก Classicist โดยแท้ มีพิถีพิถันในการใช้ถ้อยคำ...ท่านที่เคยอ่านเรื่องกามนิต จะเห็นข้อความตอนภาคสวรรค์แพรวพราวไปด้วยศัพท์เพราะ ๆ และงาม ๆ”

เมื่อพระสารประเสริฐไปสอนหนังสือที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านก็จะเน้นเรื่องการใช้ถ้อยคำโดยให้ใช้คำที่พอเหมาะพอควร ไม่ให้เยิ่นเย้อ แม้เรื่องราชาศัพท์ท่านก็ให้ใช้หลัก “ใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น” และการเขียนเรียงความท่านก็เห็นว่าแม้จะเป็นภาษาร้อยแก้ว แต่ถ้าสามารถเขียนให้มีสัมผัสคล้องจองก็จะทำให้ไพเราะ

นอกจากการงานในหน้าที่ดังกล่าวแล้ว พระสารประเสริฐยังเป็นกรรมการชำระปทานุกรมอีกด้วย และถ้าไม่มีเหตุจำเป็นท่านจะไม่ยอมขาดประชุม ท่านได้ทำหน้าที่นั้นจนถึงแก่กรรม ท่านเป็นผู้ที่ชอบคิดหาคำสำหรับตั้งเป็นชื่อต่าง ๆ มาก และชื่อที่ท่านคิดให้มันจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวิชาโหราศาสตร์ และเมื่อคิดให้แล้วมันจะได้ชื่อที่เหมาะสม ๆ ไม่ซ้ำหูและเป็นคำที่ถูกหลักภาษา ชื่อที่ท่านคิดขึ้นมาและเป็นที่ยอมรับหลาย ชื่อคือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า และ รัตตาคารหยาดฟ้า (ห้อยเทียนเหลา)

คำว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” มีที่มาดังนี้ คือ ในราวกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตของไทย อาทิเช่น พระยาอนุমানราชธน พระยาสุนทรพิพิธ พระวรเวทย์พิสิฐ หลวงนัยวิจารณ์ พระสารประเสริฐ จมื่นเทพรัตนหาร ได้ไปชุมนุมกันอยู่ที่โรงพิมพ์ไทยเชม หลวงสารสกรกิจ (เคล้า คชนันท์) ได้กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าหลวงเราขนานพระนามว่าสมเด็จพระปิยมหาราช ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ เราควรขนานพระนามว่าอะไร?” พระสารประเสริฐก็เอ่ยพระนาม “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” ออกมา นักปราชญ์ราชบัณฑิตในที่นั้นก็เห็นด้วยว่าไพเราะและเหมาะสมอย่างยิ่ง พระนามนี้จึงใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

พระสารประเสริฐ เป็นผู้ที่มีเพื่อนฝูงมาก เป็นคนที่ไม่โกรธง่าย ถ้าโกรธก็หายเร็ว บางครั้งท่านจะเป็นคนดีอื้อฉว ในการชำระปทานุกรม ถ้าคำใดท่านไม่เห็นด้วย แม้ที่ประชุมจะลงมติไปแล้ว ท่านก็ไม่ยอมตกลงด้วยง่าย ๆ แต่ต่อมาถ้าเห็นด้วยหรือเข้าใจดีแล้วก็จะยอมง่ายที่สุด และถ้ารู้สึกว่าคุณคิดของท่านไม่ถูกก็กล้าบอกออกมาตรง ๆ อย่างนี้ก็หาว่ายอมเห็นด้วย ปกติท่านเป็นคนที่ดีด่าง แต่เมื่อท่านจะอ่านประกาศในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ท่านจะอ่านได้ดีที่สุด ชัดถ้อยชัดคำ ลงจังหวะวรรคตอนได้เหมาะเจาะ เป็นเพราะท่านมีความวิริยะอุตสาหะและมีความรับผิดชอบสูง ท่านจะนำสำเนาประกาศที่จะอ่านถวายมาขีดทำเครื่องหมายแบ่งจังหวะสำหรับอ่าน โดยจะแบ่งเป็นจังหวะหยุดเล็กน้อย จังหวะหยุดนานและซ่อมหลายครั้งจึงไม่ติดขัด

พระสารประเสริฐ มีผลงานประพันธ์จำนวนมากเพราะท่านประพันธ์งานต่าง ๆ มาตั้งแต่ยังเป็นพระภิกษุ และประพันธ์ผลงานต่าง ๆ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงแก่กรรม มีทั้งงานที่ประพันธ์คนเดียวและงานที่ประพันธ์ร่วมกับคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเสฐียรโกเศศ

งานที่ประพันธ์คนเดียว

บาลีสยามอภิธาน

สมญาภิธานรามเกียรติ์

พระธรรมบท หมวดพาลแทรกขาดก (แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘)

คัมภีร์อภิธานนปทีปิกา

คฤชธรรมะ (พ.ศ. ๒๔๖๙)

งานที่ประพันธ์ร่วมกับเสฐียรโกเศศ

หิโตปเทศ

ทศมนตรี

เบงกาลี — ได้รับรางวัลจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นหนังสือนิยายยอดเยี่ยม

กถาสรีตสาศร

ปาชา (หรือนิยายมากเรื่อง)

พอลคอน เจ้าพระยาวิชาเยนทร์

รามเกียรติ์มลายู

ทศรถขาดก

ไมยราพณ์ของทมิฬ

ลัทธิของเพื่อน

กามนิต

งานที่ประพันธ์ร่วมกับหลวงบวรบรรณรักษ์

โลกนิติ

ไตรพากย์

ธรรมเนียมและขาดกบางเรื่อง

นิยายบรรเทิงทศวาร

มหาภารตยุทธ์

งานที่ประพันธ์ร่วมกับ พระธนแพทย์

เรื่องท้าววิกรมทิตย์

นิยายของเชกสเปียร์ของแลมน์

งานที่ประพันธ์ร่วมกับเสฐียรโกเศศ และพระยาอุปกิตศิลปสาร

เมี่ยงที่ตาย

จะเห็นได้ว่าผลงานของท่านมีมากและท่านนิยมที่จะประพันธ์ร่วมกับคนอื่นมาก สิ่งนี้แสดงให้เห็นได้อย่างหนึ่งว่าท่านมีความสามารถเข้ากับเพื่อนฝูงได้ดี เมื่อประพันธ์งานร่วมกับพระยาอนุমানราชธน แต่เดิมท่านจะใช้นามปากกาว่า “*คารม ...*” เช่น “*คารม ๒๔๕๙*” และจะเปลี่ยน พ.ศ. ไปตามปีที่ประพันธ์งานนั้น ๆ ขึ้น ต่อมาจะใช้นามปากกา *นาคะประทีป* เมื่อเขียนลงในหนังสือไทยเขมรรายเดือน และบางครั้งใช้นามปากกา *พาวลีพิลาส* (เขียนเรื่องคุณธรรมะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙)

พระสารประเสริฐ ได้ถึงแก่กรรม ณ โรงพยาบาลศิริพยาบาล เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๘ รวมอายุ ๕๖ ปี นับได้ว่าน่าเสียดายที่เราได้สูญเสียบุคคลผู้มีความสามารถอย่างสูงในวิชาภาษาไทย บาลี และสันสกฤตไป แต่ท่านก็ได้ทิ้งผลงานไว้ให้เราได้ศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อย

แนะนำครูภาษาไทย พระสารประเสริฐ. (๒๕๒๗). *ภาษาและวรรณคดีไทย*, ๑(๓), ๗๖-๘๑.

บทความนี้เรียบเรียงจาก

พระสารประเสริฐเท่าที่ข้าพเจ้ารู้จัก - จมื่นเทพธรรมาทร

บันทึกส่วนตัวของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้ - เสฐียรโกเศศ

คุณพระสารประเสริฐที่เคารพอย่างสูงของข้าพเจ้า - ม.ร.ว. สุนันทา สวัสดิกุล

บรรณานุกรม
พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

ผลงานที่ประพันธ์คนเดียว

- ตรี นาคะประทีป. (2468). *คัมภีร์อภิธานนัปปทีปิกา*. พระนคร: โรงพิมพ์ไท.
- ตรี นาคะประทีป. (2534). *নীติคตม: สุภาชิตร์้อยบพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรี นาคะประทีป. (2532). *ปาลี-สยาม อภิธาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ตรี นาคะประทีป. (2458). *พระธรรมบท หมวดพาลแทรกชาดก*. พระนคร: โรงพิมพ์ไท.
- ตรี นาคะประทีป. (2543). *รัตนาวลี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรี นาคะประทีป. (2510). *สมญาภิธานรามเกียรติ์*. พระนครฯ: แพร่พิทยา.
- ตรี นาคะประทีป. (2502). *สัมภารวิบาก*. พระนครฯ: ส.ธรรมภักดี.
- ตรี นาคะประทีป. (2499). *สัมโมหนิทาน*. พระนครฯ: ส.ธรรมภักดี.
- ตรี นาคะประทีป. (2500). *โสตัพพมาลินี*. พระนครฯ: ส.ธรรมภักดี.
- พระสารประเสริฐ. (2480). *กหังปายา*. มหาวิทยาลัย. 15(4), 591-606.
- พระสารประเสริฐ. (2466). *โคลงเรื่อลอยพระประทีป*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- พระสารประเสริฐ. (2503). *ประวัติราชทินนาม*. พระนคร: แพร่พิทยา.
- พระสารประเสริฐ. (2515). *รวมนิทาน*. พระนคร: ศึกษิตสยาม.
- พระสารประเสริฐ. (2512). *โลกธาตุ*. พระนคร: บรรณาการ.

ผลงานที่ประพันธ์ร่วมกับเสฐียรโกเศศ

- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2507). *กถาสริตสาคร*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2524). *กวมนิต*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2516). *คำแก้ว*. กรุงเทพฯ: แผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2474). *จับโป๊ยล่อหั้น*. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม.

- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2515). *ทศมนตรีย์*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2482). *เทพนิยายสงเคราะห์ เรื่องเมขลา-รามสูร และพระคเณศ*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2533). *น่านานี้ติ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2515). *นิยายเบงคลี*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2515). *นิยายเอกของปาวา*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2504). *บทฝึกนิสัย*. พระนคร: ก้าวหน้า.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2516). *ประชุมเรื่องพระรามและแง่คิดจากวรรณคดี*. พระนคร: บรรณาการ.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2476). *พระรามมละยา: นับเป็นประชุมเรื่องพระราม ภาค 2*. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2521). *พันหนึ่งทิวา*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2561). *ฟอลคอน: การเผชิญภัยของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2484). *เรื่องเบ็ดเตล็ด*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2546). *เรื่องพระโพธิสัตว์*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2473). *ลัทธิของเพื่อน*. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2516). *ลัทธิ-ศาสนา*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2536). *โลกนี้ดีไตรงพากย์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2517). *ทีโตปเทศ*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2514). *อาหารบราตรี*. พระนคร: คลังวิทยา.

งานที่ประพันธ์ร่วมกับหลวงบรรณรักษ์

- หลวงบรรณรักษ์. (2514). *มหาภารตยุทธ์*[จากต้นฉบับของฐาปุราเชนทรสิงห์]. พระนคร: คลังวิทยา.

งานที่ประพันธ์ร่วมกับ พระธนแพทย์

- พระธนแพทย์. (2496). *นิยายวิกรมชาติ*. พระนคร: จำลองศิลป์.

งานที่ประพันธ์ร่วมกับเสฐียรโกเศศ และพระยาอุปกิตศิลปสาร

พระยาอุปกิตศิลปสาร. (2484). *ชุมนุมนิพนธ์*¹. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม.

¹ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ร่วมประพันธ์ในเรื่อง “เมียที่ตาย”